

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۸، صفحات ۱۵۵-۱۷۸

نظرسنجی از روستاییان در مورد چالش‌های توسعه پایدار روستایی:

مطالعه موردی دهستان ساروق، شهرستان اراک

محمد حسین کریم، ابوالحسن هاشمی*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۸/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۹/۲

چکیده

با توجه به اهمیت توسعه پایدار اقتصادی، تحقیق حاضر به بررسی مشکلات و موانع موجود بر سر راه توسعه می‌پردازد. بدین منظور، پس از مطالعه و استخراج شاخص‌های توسعه پایدار و تبیین چالش‌های توسعه پایدار روستایی، تدوین پرسشنامه و نظرسنجی از روستاییان دهستان ساروق در استان مرکزی صورت گرفت، که نتایج به دست آمده بدین شرح است: از دیدگاه این روستاییان، چالش‌های پایداری مناطق جنگلی، آب و خاک ۲۵/۵ درصد، چالش‌های طرح‌های عمرانی دولتی ۱۴/۲ درصد، چالش‌های استفاده پایدار از ذخایر محیط ۱۳/۲ درصد، چالش‌های اشتغال و درآمد ۱۰/۵ درصد، چالش‌های محیط نهادی ۱۰/۲ درصد، چالش‌های بهداشت و رفتار مطمئن با سموم و مواد شیمیایی ۷/۷ درصد، و چالش‌های اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی ۳/۳ درصد، و در مجموع این شش عامل ۸۵ درصد از واریانس چالش‌های توسعه پایدار روستایی را تبیین می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: توسعه پایدار روستایی/روستاییان/نظرسنجی/ساروق (دهستان)/اراک (شهرستان).

---

* به ترتیب، دانشیار (karimsistani482@gmail.com) و عضو هیئت علمی (hashemi@eco.usb.ac.ir) دانشکده اقتصاد دانشگاه سیستان و بلوچستان.

مقدمه

با توجه به درهم‌تنیدگی و پیچیدگی وجوه ساختاری- کارکردی توسعه، از یک سو، و برداشت‌ها، باورها و نگرش‌ها و مقتضیات برخاسته از جوامع متعدد و متنوع انسانی، از دیگر سو، مفهوم و تعریفی جامع و مورد پذیرش همه اندیشمندان و کارگزاران توسعه از این واژه وجود ندارد. با این وجود، صاحب‌نظران به ارائه تعاریف و تعبیری گوناگون از توسعه پرداخته‌اند (هانت، ۱۳۷۶).

بررسی روند و گرایش‌های حاکم بر ابعاد انگاره‌های غالب توسعه در چند دهه اخیر نشان‌دهنده تکامل مفهوم توسعه است؛ این روند نمایانگر حرکت از انگاره‌های قدیم به برداشت‌ها و باورهای چندساختی در انگاره‌های جدید است (UNDP, 1994).

از ۱۹۸۰، مفهوم «توسعه پایدار» نیز در قالب انگاره‌ای جدید برای رفع کاستی‌هایی چون استفاده گسترده و بیش از حد جهان صنعتی از منابع طبیعی تجدیدناپذیر، آلودگی بیش از حد محیط زیست، مشکلات ناشی از مواد زائد صنایع، مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها، و ایجاد نظام‌های تولیدی ناپایدار در انگاره‌های قدیم توسعه شکل گرفت (Petty, 1995).

«توسعه پایدار» مفهومی انتزاعی و اصطلاحی برای لقلقه زبان و سخنرانی‌های رسمی و غیررسمی نیست بلکه گذشته از پشتوانه‌های فلسفی و نظری، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی، اقتصادی، سیاسی و مانند اینها، دارای راهکارهای علمی و شاخص‌های معین و شفاف برای درک عموم و پیگیری اجرایی مسئولان دولتی و غیردولتی در چارچوب برنامه‌های توسعه ملی است. با این همه، با وجود دگرگونی‌های عمیق در بسیاری از نماگرهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی کشور در چند دهه اخیر، هنوز بسیاری از عوامل مؤثر برخاسته از شاخص‌های شفاف توسعه پایدار در بسیاری از مناطق شهری و به‌ویژه در مناطق روستایی کشورمان وجود ندارد و زمینه ایجاد آنها نیز بدون برنامه‌ریزی‌های منسجم فراهم نخواهد شد. از این‌رو، می‌توان گفت که تاکنون راهکارهای اجرایی توسعه پایدار مورد غفلت جدی قرار گرفته است. در شرایط نبود

برنامه‌ای منسجم برای ایجاد عواملی مؤثر در توسعه پایدار که اغلب برخاسته از شاخص‌های شفاف توسعه پایدارند، به‌ویژه در مناطق روستایی کشورمان، در قالب چالش اصلی رویاروی توسعه پایدار، اغلب این تصور در اذهان عمومی ایجاد شده که توسعه واژه‌ای انتزاعی و دور از واقعیت است. به نظر می‌رسد که با بررسی چالش‌های توسعه پایدار از دیدگاه روستاییان در شرایط کنونی، بتوان ابعاد مشکلات و مسائل رویاروی توسعه پایدار روستایی را جدی‌تر به نمایش گذاشت و در تکاپوی یافتن راهکارهای مقابله با این چالش‌ها، بر دغدغه مسئولان دولتی و غیردولتی افزود.

بنابراین، با انجام مطالعه موردی، تحقیق حاضر در پی پاسخ بدین پرسش اصلی است که «در شرایط کنونی، مهم‌ترین چالش‌های توسعه پایدار روستایی از دیدگاه روستاییان دهستان ساروق شهرستان اراک کدامند؟». گفتنی است که در این تحقیق، چالش از دیدگاه محقق عبارت است از نبود عوامل مؤثر برخاسته از شاخص‌های اجرایی توسعه پایدار در توسعه پایدار روستایی.

زمینه و پیشینه تحقیق

تعاریف توسعه پایدار روستایی

بر اساس گزارش برانت‌لند^(۱)، توسعه پایدار عبارت است از: «توسعه‌ای که نیازهای کنونی جهان را تأمین کند، بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند» (برنامه عمران سازمان ملل متحد، ۱۳۷۷). کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه^(۲) نیز توسعه پایدار را چنین تعریف می‌کند: «جریان تغییری در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، سمت‌گیری توسعه فناوری و به‌طور کلی، تغییر نهادی است که با نیازهای حال و آینده سازگار باشد» (نصیری، ۱۳۷۹). همچنین، به‌تعبیر سازمان بهره‌وری آسیا، توسعه پایدار راهبردی است برای ارتقای بهره‌وری و عملکرد زیست‌محیطی در راستای «توسعه همه‌جانبه» اجتماعی و اقتصادی، و هدف آن ارتقای مستمر کیفیت زندگی انسان است (APO, 2005).

سازمان جهانی خواربار و کشاورزی (فائو) نیز متأثر از تعریف کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، توسعه پایدار را چنین تعریف می کند: «توسعه پایدار عبارت است از مدیریت و حفظ منابع پایه طبیعی و هدایت تغییرات فناوری و سازمانی به گونه‌ای که احتیاجات حال و آینده انسان را تأمین و برآورده سازد. توسعه پایدار موجب حفاظت زمین، آب، گیاه، و منابع ژنتیکی حیوانات می شود؛ از لحاظ زیست محیطی، مخرب نیست؛ از لحاظ فنی، مناسب و از نظر اقتصادی و اجتماعی، قابل قبول است» (World Bank, 2005).

بر اساس نظریه‌ای که در برنامه محیطی سازمان ملل متحد^(۳) ارائه شده، مفهوم توسعه پایدار دربرگیرنده جنبه‌های زیر است:

- ۱- کمک به تهیدستان، زیرا برای آنها راهی جز تخریب محیط زیست باقی نمی ماند؛
- ۲- توجه به تفکر خودی در چارچوب محدودیت‌های منابع طبیعی؛
- ۳- توجه به مؤثر بودن توسعه با به‌کارگیری ویژگی‌های اقتصادی و غیرسنجی؛
- ۴- در نظر گرفتن موضوعات مهم فناوری، بهداشت و مسکن مناسب برای همه؛ و
- ۵- درک واقعیتی مبنی بر نیاز به انگیزه مردم محوری (Tolba, 1984).

جمع‌بندی تعاریف و برداشت‌های مختلف از توسعه پایدار نشان می‌دهد که توسعه پایدار مفهومی ثابت و ایستا نیست بلکه حرکتی مستمر و رو به تحول از انطباق و سازگاری است که طی آن، بهره‌برداری از منابع برای سرمایه‌گذاری‌ها و جهت‌گیری توسعه فناوری به گونه‌ای صورت می‌گیرد که بتوان پاسخ‌گوی نیازهای بالقوه و بالفعل انسان بود. در این مفهوم، انسان در مرکز و محور توجه قرار گرفته است و همه ابعاد زندگی بشر را در بر می‌گیرد (Adams, 1990).

بنابراین، منظور از توسعه پایدار تنها حفاظت از محیط زیست نیست بلکه مفهومی جدید از توسعه اقتصادی و اجتماعی است، توسعه‌ای که عدالت و امکانات زندگی را برای تمامی مردم جهان مد نظر قرار می‌دهد (Dixon, 1991).

اهداف توسعه پایدار

طبق نظر کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، اهداف کارکردی توسعه پایدار عبارت‌اند از:

- ۱- افزایش رشد اقتصادی؛
- ۲- تغییر کیفیت رشد اقتصادی؛
- ۳- رفع نیازهای ضروری برای اشتغال، غذا، انرژی، آب و بهداشت؛
- ۴- کنترل جمعیت در حد پایدار؛
- ۵- حفاظت و نگهداری منابع؛
- ۶- دگرگونی فناوری؛
- ۷- توجه هم‌زمان به محیط زیست و اقتصاد در تصمیم‌گیری‌ها؛
- ۸- دگرگون‌سازی روابط اقتصادی بین‌المللی؛ و
- ۹- مشارکتی کردن توسعه (WCED, 1987).

روند شکل‌گیری و برخی از تعاریف مفهوم توسعه پایدار روستایی

در ۱۹۹۱، فائو و دولت هلند بیانیه‌ای مشترک با عنوان «بیانیه و دستورالعمل دن بوش در ارتباط با اقدام برای توسعه کشاورزی و روستایی پایدار»^(۴) را منتشر کردند که بر اساس فراخوان این بیانیه، باید استفاده گسترده و بیش از حد جهان صنعتی از منابع تجدیدناپذیر، آلودگی محیط زیست و مشکلات ناشی از مواد زائد صنایع، مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها، و ایجاد نظام‌های تولیدی ناپایدار دستخوش تغییرات و تعدیلات اساسی می‌شد. همچنین، در این بیانیه، تمهیدات لازم برای هشت برنامه بین‌المللی پیش‌بینی شده بود.

فصل ۱۴ از دستورالعمل ۲۱ مربوط به توسعه پایدار دربردارنده مجموعه تدابیر و تمهیداتی است که به‌طور کلی، اساس و محور توسعه کشاورزی و روستایی پایدار^(۶) را تشکیل می‌دهند و موارد زیر را شامل می‌شوند:

- ۱- تبیین و تدوین یک چارچوب سیاست‌گذاری ملی منسجم و همه‌جانبه که تعدیل‌های ساختاری، یارانه‌ها و مالیات‌ها، قوانین و مقررات، انگیزه‌ها و پاداش‌ها،

- فناوری‌ها، تجارت خارجی، گرایش‌های جمعیتی و دیگر عوامل تأثیرگذار در کشاورزی را مورد ملاحظه جدی قرار می‌دهد؛
- ۲- ایجاد ظرفیت‌های انسانی و نهادی، و زمینه‌سازی برای تصمیم‌گیری مقتدرانه روستاییان و در کنار آن، آموزش مهارت‌های لازم در زمینه مدیریت منابع به آنها؛
- ۳- توسعه فنون کشاورزی مانند استفاده از کود سبز، تناوب زراعی، مدیریت تلفیقی آفات و تغذیه تلفیقی نباتات زراعی به منظور کاهش استفاده از کودهای شیمیایی و سموم گیاهی؛
- ۴- بهسازی وضعیت امور زیربنایی مانند اعتبارات، صنایع تبدیلی، خدمات روستایی همراه با توسعه صنایع روستایی و دیگر زمینه‌های اشتغال از جمله فرصت‌های شغلی خارج از مزرعه؛
- ۵- محافظت و استفاده عقلایی از زمین، آب و منابع ژنتیک حیوانی و گیاهی؛ و
- ۶- به‌کارگیری سیاست‌هایی در راستای تولید انرژی تجدیدشونده، و زمینه‌سازی و تشویق و تبلیغ برای استفاده تلفیقی از انرژی‌های فسیلی و تجدیدشونده.
- همچنین، در دستورالعمل ۲۱ درباره توسعه پایدار، این‌گونه آمده بود که موفقیت در گرو مشارکت مردم روستانشین از جمله زنان، تفویض اختیارات لازم به سطوح محلی، تغییر نقش دولت در راستای اتخاذ سیاست‌های مطلوب‌تر در زمینه اختصاص منابع، دسترسی به زمین زراعی، تقویت تحقیقات کشاورزی دولتی با تأکید و اهمیت بیشتر برای دانش و روش‌های بومی و محلی و نظایر آن است (شفرد، ۱۳۷۹).
- پس از آن، فائو به‌عنوان «سازمان راهبر بین‌المللی» تعیین شد تا از انجام این تغییر رهیافت‌ها در پیکره نظام تشکیلاتی سازمان ملل اطمینان حاصل شود. افزون بر تدوین راهبردهای مشترک در درون سازمان ملل، فائو اغلب با همکاری سازمان‌های بین‌المللی برنامه‌هایی را در برخی از کشورهای در حال توسعه آغاز کرد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۴). با توجه به اهمیت رهیافت توسعه پایدار روستایی، تاکنون تعاریف و برداشت‌هایی مختلف از آن ارائه شده است، که از جمله‌اند: «توسعه پایدار روستایی رهیافتی برای توسعه است که در آن، کارآیی، عدالت و پایداری با هم تلفیق شده‌اند،

به‌گونه‌ای که کارآیی متضمن استفاده بهینه از منابع، عدالت متضمن فقرزدایی و کاهش شکاف بین فقرا و ثروتمندان، و هدف از پایداری نیز پایداری معیشت با حفظ امرار معاش آینده از طریق حفظ منابع طبیعی باشد» (Brouwer, 2004: 47).

مؤلفه‌های توسعه پایدار روستایی

برای رسیدن به توسعه پایدار، توجه به چند مؤلفه اساسی در دستور کار «نشست سران زمین» قرار گرفت که انسان در رأس آنها قرار دارد؛ این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- انسان (تأکید بر رفتار اجتماعات محلی)؛
  - ۲- محیط زیست (شامل عناصر بوم‌شناختی پایه)؛
  - ۳- زنان (به‌مثابه نیمی از جمعیت)؛
  - ۴- کودکان و نوجوانان (به‌مثابه تصمیم‌گیرندگان آینده جامعه)؛
  - ۵- فرهنگ (شامل نگرش، رفتار، و ارزش‌های معنوی)؛
  - ۶- آموزش (فرآیندهای توانمندسازی و ...)
  - ۷- امنیت (اجتماعی، غذایی و ...)
  - ۸- مشارکت (در تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت، و منافع).
- همگی این عناصر در شکل‌گیری توسعه پایدار و استمرار آن نقش اساسی دارند (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۱).

ضرورت تأکید بر توسعه پایدار روستایی در جامعه روستایی ایران

هر چند، در راستای تحقق توسعه روستایی در ایران، از دهه ۱۳۳۰ تاکنون، راهبردهای گوناگون به‌کار گرفته شده، اما همچنان بختک فقر بر پیکره جوامع روستایی کشور سایه افکننده است؛ و مشکلاتی همچون کمبود درآمد جوامع روستایی، کمبود امکانات اجتماعی مورد نیاز از جمله خدمات بهداشتی و آموزشی، و نیز مهاجرت بی‌رویه به شهرها کاملاً ملموس است (کهرم، ۱۳۷۵).

در بیشتر این راهبردهای توسعه روستایی ایران، توسعه کشاورزی در کانون اصلی توجه قرار داشته است؛ و در واقع، کشاورزی همه‌دارایی روستا و هر گونه تغییر در روستا نیز در گرو تغییر در بخش کشاورزی قلمداد شده است. اما در شرایط کنونی،

اوضاع جوامع روستایی کشور به گونه‌ای دیگر است؛ و این گونه راهبردها که توسعه روستایی و توسعه کشاورزی را یکسان می‌پندارند، دیگر با کارآیی مطلوب همراه نخواهد بود. در واقع، باید توسعه کشاورزی را زیرمجموعه توسعه روستایی در نظر گرفت. اکنون نه توسعه روستایی «کشاورزی محور» و نه توسعه روستایی «زیرساخت محور»، هیچ کدام به تنهایی پاسخ‌گوی جوامع روستایی ما نخواهند بود؛ و با توجه به تقلیل شدید منابع طبیعی پایه (آب، خاک، و پوشش گیاهی)، در شرایط عدم امنیت اقتصادی و اجتماعی، کاهش برابری در دسترسی به خدمات پایه در روستاها نسبت به شهرها، و نیز وجود نگاه ابزاری به مقوله مشارکت و نهادهای محلی، بسیاری از روستاییان منابع کشاورزی خود را رها کرده و برای کسب معیشت پایدار روانه حواشی شهرها شده‌اند (گریفین و جیمز، ۱۳۶۸).

به نظر می‌رسد که رهایی از این شرایط دشوار توجه عمومی به توسعه پایدار به مثابه «توسعه‌ای انسان‌محور و انعطاف‌پذیر در روستاها» و همکاری و همیاری عوامل دولتی و غیردولتی در کنار مردم جوامع روستایی به منظور اجرای اصول و راهکارهای برخاسته از شاخص‌های توسعه پایدار در جوامع روستایی کشورمان را طلب می‌کند (سازمان محیط زیست، ۱۳۷۸).

چارچوب نظری تحقیق

شاخص‌های توسعه پایدار روستایی

از نکات اساسی مورد تأکید در گزارش مقدماتی کنفرانس سران، تدوین شاخص‌های شفاف برای توسعه پایدار بود (رادکلیفت، ۱۳۷۳). بر این اساس، کمیسیون توسعه پایدار فعالیت خود را برای تدوین شاخص‌های توسعه پایدار از ۱۹۹۵ آغاز کرد و هدف آن تدوین شاخص‌های توسعه پایدار در سطح ملی کشورهای متعهد تا سال ۲۰۰۰ بود. پس از آن، این شاخص‌ها به مرور کامل‌تر و جزئی‌تر شدند و سرانجام، در ۲۰۰۴-۲۰۰۵، کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد شاخص‌های توسعه پایدار روستایی و کشاورزی را در قالب جدول مبسوط زیر تعیین کرد:

جدول ۱- شاخص‌های توسعه پایدار

ابعاد	گروه‌ها	شاخص‌ها
محیط انسانی	عدالت و مقابله با فقر	نرخ بیکاری
		نسبت جمعیت زیر خط فقر
		ضریب فاصله درآمد
		نابرابری درآمد در ضریب جینی
		نسبت میانگین دستمزد زنان به دستمزد مردان و وجود برنامه‌های رفع تبعیض برای نواحی روستایی
	جمعیت و توسعه پایدار	نرخ رشد جمعیت
		نرخ کل باروری
		رقم خالص مهاجرت
		تراکم جمعیت
	سواد، آموزش و افزایش آگاهی	نرخ خالص ثبت نام و ورود به مدارس ابتدایی
		نرخ رسیدن کودکان به پایه پنجم ابتدایی
		نرخ باسوادی بزرگسالان
	بهداشت و حفاظت از سلامت مردم	نسبت زنان در جمعیت شاغل به‌ازای هر ۱۰۰ مرد
		درصد جمعیت برخوردار از شبکه جمع‌آوری بهداشتی فاضلاب
		دسترسی به آب سالم
		امید به زندگی افراد در هنگام تولد
		نرخ مرگ‌ومیر کودکان زیر پنج سال و مادران
		وضعیت تغذیه کودکان
		نسبت جمعیت برخوردار از تسهیلات و مراقبت‌های بهداشتی
		مایه‌کوبی افراد در برابر بیماری‌های واگیر در دوران کودکی
اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی	میزان سرانه سطح مسکونی	
	میزان آسیب‌های انسانی و اقتصادی ناشی از فجایع طبیعی	

ادامه در صفحه بعد...

ادامه جدول ۱

شاخص‌ها	گروه‌ها	ابعاد
شدت بهره‌برداری از مناطق جنگلی	پایداری مناطق جنگلی	محیط بوم‌شناختی و زیست‌محیطی
تغییرات وسعت مناطق جنگلی		
نسبت مناطق جنگلی تجاری		
نسبت مناطق جنگلی حفاظت‌شده به وسعت کل مناطق جنگلی	پایداری خاک و زندگی گیاهی	
نسبت بهره‌برداری از زمین		
تغییرات کاربری زمین		
فرسایش خاک	مخاطرات طبیعی و فناوری‌ها	
وجود طرح‌های مداخله‌ای		
میزان نواحی دارای مخاطره بالا		
اثرات اقتصادی بلایای طبیعی		
نواحی دچار آتش‌سوزی در سال	اقدامات مربوط به زباله‌ها و فاضلاب	
سرانه دورریز خانگی		
هزینه جمع‌آوری و دفع زباله		
بازیافت و استفاده مجدد از زباله	رفتار مطمئن با سموم و مواد شیمیایی	
مسمومیت‌های حاد ناشی از مواد شیمیایی		
مصرف کودهای شیمیایی در هکتار		
مصرف سموم شیمیایی و آفت‌کش‌های کشاورزی	حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب و آب‌ورزی	
برداشت سالانه از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی		
متوسط سرانه مصرف آب در روز نسبت به انشعاب‌های تأسیسات تصفیه فاضلاب		
کاهش سالانه سطح آب‌های زیرزمینی		
نسبت اتلاف آب در آبیاری		
نسبت اندک زمین‌های تحت آبیاری ماشینی		

ادامه در صفحه بعد...

ادامه جدول ۱

شاخص‌ها	گروه‌ها	ابعاد
تغییرات در شیوه بهره‌برداری از منابع خاک	بهره‌برداری پایدار از منابع خاک	محیط اقتصادی
تغییرات در وضعیت حاکمیت منابع خاک/ تسطیح اراضی		
تمرکززدایی در مدیریت منابع طبیعی		
سهم زمین‌های کشاورزی آبی به کل زمین‌های کشاورزی	کشاورزی پایدار	
متوسط سالانه عملکرد گندم/ برنج		
میزان آفت‌کش‌های مورد استفاده در کشاورزی		
استفاده از کود شیمیایی در هر هکتار زمین کشاورزی	مقابله با بیابان‌زایی و خشکسالی	
جمعیت زیر خط فقر در مناطق خشک		
مناطق که تحت تأثیر بیابان‌زایی قرار دارند	حفاظت از مناطق کوهستانی	
تغییرات ساختار جمعیتی در مناطق کوهستانی		
بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی مناطق کوهستانی		
وضعیت رفاهی جمعیت ساکن در مناطق کوهستانی	الگوی مصرف انرژی، ارتباطات	
نسبت دسترسی خانوارها به سوخت فسیلی		
خطوط تلفن به‌ازای هر ۱۰۰ نفر	اشتغال و درآمد	
نسبت اشتغال در هر زیربخش		
نسبت پس‌انداز به سرمایه‌گذاری		
نسبت جمعیت شاغل بالای ده سال	سیاست‌ها و تصمیم‌گیری	محیط نهادی
راهبرد ملی توسعه پایدار		
نسبت تشکلهای محلی به جمعیت		
طرح‌های ظرفیت‌سازی		
نقش جوامع محلی در تصمیم‌گیری		
مشارکت و تعاون داوطلبانه		
قابلیت مشارکت عمومی		
آمادگی مقابله با بلایای طبیعی		
آگاهی و اطلاعات عمومی		
نسبت عضویت در انجمن‌ها و نهادهای مدنی		

چالش‌های توسعه پایدار روستایی

با توجه به شاخص‌های تفصیلی توسعه پایدار روستایی و کشاورزی که در جدول ۱ آمده است، در این تحقیق، عدم وجود برخی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در توسعه پایدار روستایی برگرفته از شاخص‌ها در قالب چالش‌های رویاروی توسعه پایدار در مناطق روستایی مد نظر قرار گرفت، و چارچوب نظری تحقیق به صورت جدول زیر تهیه شد:

جدول ۲- چالش‌های توسعه پایدار روستایی

ابعاد	گروه‌ها	چالش‌ها
محیط اجتماعی	عدالت و مقابله با فقر	نسبت بالای بیکاری
		فراوانی جمعیت زیر خط فقر
		تبعیض در میزان دستمزد زنان نسبت به مردان
	جمعیت و توسعه پایدار	رشد بالای جمعیت
		نرخ بالای باروری
		میزان بالای مهاجرت به شهرها
	سواد، آموزش و افزایش آگاهی	تراکم بالای جمعیت
		عدم ثبت نام و ورود همه افراد واجد شرایط به مدارس ابتدایی
		عدم اتمام تحصیلات دوره ابتدایی در مورد همه افراد واجد شرایط
	بهداشت و حفاظت از سلامت مردم	بی‌سوادی بزرگسالان
		بیکاری زنان نسبت به مردان
		عدم برخورداری از سیستم جمع‌آوری بهداشتی فاضلاب
		عدم دسترسی به آب سالم
		امید به زندگی پایین افراد در هنگام تولد
		نرخ مرگ و میر بالا اطفال زیر ۵ سال و مادران
		وضعیت نامطلوب تغذیه کودکان
		عدم برخورداری از تسهیلات و مراقبت‌های بهداشتی مناسب
		عدم برخورداری مناسب از واکسیناسیون افراد در مقابل بیماری‌های واگیر در دوران طفولیت
		کمبود سرانه سطح مسکونی
	اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی	
		بالا بودن میزان خسارت انسانی و اقتصادی ناشی از فجایع طبیعی

ادامه در صفحه بعد...

ادامه جدول ۲

ابعاد	گروه‌ها	چالش‌ها	
محیط اکولوژیکی و زیست محیطی	پایداری جنگل‌ها	بهره‌برداری بی رویه از جنگل	
		کاهش شدید وسعت جنگل‌ها	
		عدم وجود جنگل‌های حفاظت شده به وسعت کل جنگل‌ها	
	پایداری خاک و زندگی گیاهی	مخاطرات طبیعی و فناوری‌ها	افزایش میزان بهره‌برداری از زمین
			افزایش میزان تغییرات کاربری زمین
			افزایش میزان فرسایش خاک
	اقدامات مربوط به زباله‌ها و فاضلاب	رفتار مطمئن با سموم و مواد شیمیایی	افزایش آسیب‌پذیری نسبت به بلایای طبیعی
			افزایش نواحی آتش‌گرفته در سال
			افزایش سرانه دورریز خانگی
	محیط اقتصادی	حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب و آبروری	افزایش برداشت سالانه از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی
			کاهش سالیانه سطح آب‌های زیرزمینی
			نسبت بالا اتلاف آب در آبیاری
	بهره‌برداری پایدار از منابع خاک	کشاورزی پایدار	نسبت پایین اراضی تحت آبیاری مکانیزه
عدم اجرای طرح‌های تسطیح اراضی			
وجود تمرکز بالا در مدیریت منابع طبیعی			
مقابله با بیابان‌زایی و خشکسالی	حفاظت از مناطق کوهستانی	سهم بالای زمین‌های کشاورزی آبی به کل زمین‌های کشاورزی	
		افت متوسط سالانه عملکرد گندم/برنج	
		افزایش میزان آفت‌کش‌های استفاده شده در کشاورزی	
		استفاده زیاد از کود شیمیایی در هکتار زمین کشاورزی	
		فراوانی بالای جمعیت زیر خط فقر در مناطق بیابانی	
		کاهش مناطقی که تحت تاثیر بیابان‌زدایی (بیابان‌زایی؟) قرار دارند	
		عدم بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی مناطق کوهستانی	
عدم وجود امکانات رفاهی برای جمعیت ساکن در مناطق کوهستانی			
الگوی مصرف انرژی، ارتباطات	میزان بالای دسترسی خانوارها به سوخت فسیلی		
	کمبود خطوط تلفن نسبت به جمعیت		

ادامه در صفحه بعد...

ادامه جدول ۲

ابعاد	گروه‌ها	چالش‌ها
محیط نهادی	اشتغال و درآمد	نسبت اشتغال پایین در هر زیربخش
		نسبت پایین پس انداز به سرمایه‌گذاری
		نسبت پایین جمعیت شاغل بالای ۱۰ سال
	سیاست‌ها و تصمیم‌گیری	نسبت پایین تشکلهای محلی به جمعیت
		نسبت پایین طرح‌های ظرفیت‌سازی
		نسبت پایین نقش جوامع محلی در تصمیم‌گیری
		نسبت پایین مشارکت و تعاون داوطلبانه
		نسبت پایین قابلیت مشارکت عمومی
		نسبت پایین آمادگی مقابله با بلایای طبیعی
		نسبت پایین آگاهی و اطلاعات عمومی
		نسبت پایین عضویت در انجمن‌ها و نهادهای مدنی

منبع: APO, 2005

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی، از لحاظ درجه نظارت و کنترل، از نوع میدانی و از لحاظ گردآوری داده‌ها، از نوع توصیفی است. در این تحقیق، متغیر مستقل و وابسته مطرح نیست، زیرا روش آن تحلیل عاملی است که جزو فنون همبستگی محسوب می‌شود و بر اساس آن، با لحاظ داشتن وابستگی همه متغیرها به یکدیگر، سعی می‌شود که متغیرهای متعدد در چند عامل خلاصه شوند.

جامعه آماری تحقیق روستاییان دهستان ساروق شهرستان اراک (استان مرکزی) است که طبق آخرین سرشماری آماری (۱۳۸۵)، ۸۴۹۳ نفر را شامل می‌شود. بر اساس معادله کوکران، نمونه آماری در دسترس تحقیق ۳۶۷ نفر برآورد شد که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب، تعداد نمونه‌ها از روستاهای قلعه‌ارجانوند ۲۰ نفر، کلاغ‌نشین ۱۳ نفر، گمیز ۱ نفر، محمودیه ۱ نفر، فارس‌سیجان ۱۷ نفر، کرکان پایین ۱۴ نفر،

کرکان بالا ۳ نفر، بهادرستان ۲۰ نفر، ساروق ۹۹ نفر، طور ۳۶ نفر، قطاراغاج سفلی ۱۰ نفر، جام‌آباد ۱ نفر، جیریا ۱۲۳ نفر، گاو جلو ۶ نفر، و لنجاب سفلی ۳ نفر و در مجموع، ۳۶۷ نفر بوده است.

شایان یادآوری است که اعتبار پرسشنامه تحقیق از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۰۰۲ برآورد شد که از بعد آماری، قابل قبول بود؛ و در تحلیل داده‌ها نیز از روش‌های توصیفی مانند فراوانی، درصد فراوانی، و فراوانی تجمعی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

نتایج یافته‌های توصیفی

نتایج نشان می‌دهد که حدود نیمی از نمونه‌های مورد مطالعه را زنان (۴۹/۹ درصد) و نیم دیگر را مردان (۵۰/۱ درصد) تشکیل داده و بیشتر آنها در رده سنی سی تا چهل سال (۴۰/۳ درصد) و به‌ندرت بالای شصت سال (۰/۵ درصد) بوده‌اند. بنابراین، اغلب نمونه‌ها میان‌سال، تنها ۱۹/۹ درصد بی‌سواد و حدود ۲۷/۸ درصد دارای تحصیلات دبیرستان و دیپلم بوده‌اند، که این موضوع بیانگر کاهش بی‌سوادی در منطقه مورد مطالعه در سال‌های اخیر است. همچنین، حدود ۹۸/۶ درصد از نمونه‌ها متأهل بوده‌اند.

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مرد	۱۸۴	۵۰/۱	۵۰/۱
زن	۱۸۳	۴۹/۹	۱۰۰
مجموع	۳۶۷	۱۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس سن

سن	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۲۰ تا ۳۰ سال	۱۱۳	۳۰/۸	۳۰/۸
۳۰ تا ۴۰ سال	۱۴۸	۴۰/۳	۷۱/۱
۴۰ تا ۵۰ سال	۸۶	۲۳/۵	۹۴/۶
۵۰ تا ۶۰ سال	۱۸	۴/۹	۹۹/۵
بالای ۶۰ سال	۲	۰/۵	۱۰۰
مجموع	۳۶۷	۱۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس تحصیلات

سن	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بی‌سواد	۷۳	۱۹/۹	۱۹/۹
ابتدایی	۹۶	۲۶/۱	۴۶
راهنمایی	۹۲	۲۵/۱	۷۱/۱
دبیرستان-دیپلم	۱۰۲	۲۷/۸	۹۸/۹
فوق دیپلم	۴	۱/۱	۱۰۰
مجموع	۳۶۷	۱۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۶- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس تأهل

تاهل	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مجرد	۵	۱/۴	۱/۴
متاهل	۳۶۲	۹۸/۶	۱۰۰
مجموع	۳۶۷	۱۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج یافته‌های تحلیلی

بر اساس یافته‌های تحلیل عاملی چالش‌های توسعه پایدار روستایی از دیدگاه روستاییان دهستان ساروق شهرستان اراک (استان مرکزی)، مقدار $KMO^{(۶)}$ برابر با ۰/۶۹۶ و مقدار عددی آزمون بارتلیت برابر با ۸۹۶۶/۶۱۲ است که در سطح یک درصد معنی‌دار است. با توجه به دو آزمون یادشده، همبستگی بین متغیرها برای تحلیل عاملی مناسب است.

به‌منظور تعیین تعداد عوامل از معیار تعداد پیشین استفاده شد که با توجه به مطالعات پیشین محقق، برابر با ۷ بود. عوامل استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷- عوامل استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس

تجمعی مقدار ویژه

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
۱	۸/۴۴۰	۲۵/۵۷۷	۲۵/۵۷۷
۲	۴/۶۹۵	۱۴/۲۲۸	۳۹/۸۰۵
۳	۴/۴۳۷	۱۳/۱۷۳	۵۲/۹۷۸
۴	۳/۴۶۹	۱۰/۵۱۲	۶۳/۴۸۹
۵	۳/۳۵۰	۱۰/۱۵۲	۷۳/۶۴۱
۶	۲/۵۴۸	۷/۷۲۰	۸۱/۳۶۱
۷	۱/۰۹۶	۳/۳۲۰	۸۴/۶۸۱

منبع: یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های این جدول، عامل اول با مقدار ویژه ۸/۴۴۰ به‌تنهایی تبیین‌کننده ۲۵/۵۷۷ درصد از کل واریانس است. در مجموع، شش عامل یادشده ۸۴/۶۸۱ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند، که نشان‌دهنده درصد بالای تبیین واریانس است. وضعیت قرارگیری متغیرها (حدود ۳۳ متغیر اصلی) در عوامل، با فرض واقع شدن

متغیرهایی با بار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۵۰، بعد از چرخش عوامل به‌روش وریماکس و نامگذاری آنها، در جدول ۸ آمده است.

جدول ۸- وضعیت قرارگیری متغیرها در عوامل

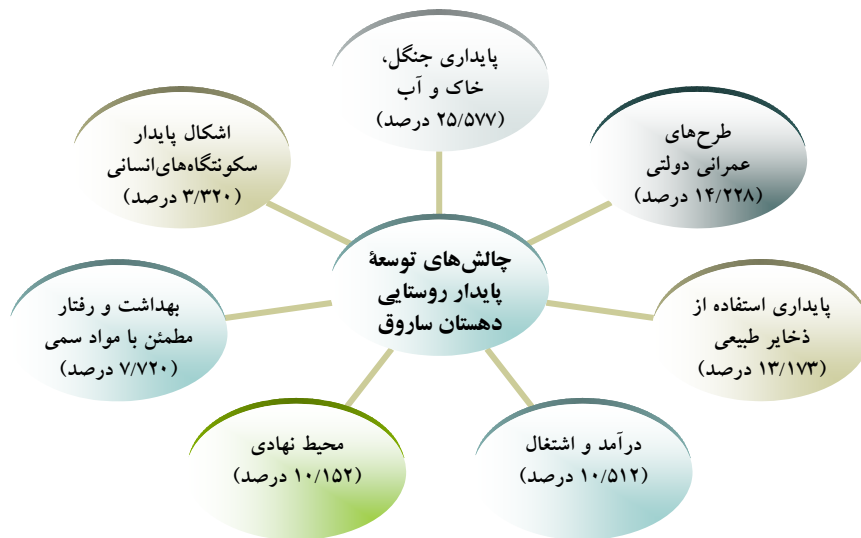
بار عاملی	متغیرها	نام عامل
۰/۸۷۰	بهره‌برداری بی‌رویه از مناطق جنگلی	چالش‌های پایداری مناطق جنگلی، آب و خاک
۰/۸۶۳	کاهش شدید وسعت مناطق جنگلی	
۰/۹۰۸	افزایش میزان بهره‌برداری از زمین	
۰/۹۳۲	افزایش میزان فرسایش خاک	
۰/۹۲۵	افزایش آسیب‌پذیری نسبت به بلایای طبیعی	
۰/۷۷۱	کاهش سالانه سطح آب‌های زیرزمینی	
۰/۷۷۱	نسبت بالای اتلاف آب در آبیاری	
۰/۹۶۱	وجود تمرکز بالا در مدیریت منابع طبیعی	
۰/۹۲۵	نسبت پایین زمین‌های تحت آبیاری ماشینی	چالش‌های طرح‌های عمرانی دولتی
۰/۹۵۷	عدم اجرای طرح‌های تسطیح اراضی	
۰/۹۵۷	عدم وجود جنگل‌های حفاظت‌شده به وسعت کل جنگل‌ها	
۰/۷۷۵	افزایش برداشت سالانه از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی	
۰/۷۳۵	عدم وجود شبکه‌های باز یافت و استفاده مجدد از زباله	
۰/۷۶۴	افزایش میزان تغییرات کاربری زمین	چالش‌های استفاده پایدار از ذخایر محیط
۰/۹۶۱	افت متوسط سالانه عملکرد گندم/برنج	
۰/۸۱۲	فراوانی بالای جمعیت زیر خط فقر در مناطق بیابانی	
۰/۹۳۱	کاهش مناطقی که تحت تأثیر بیابان‌زدایی (بیابان‌زایی؟) قرار دارند	
۰/۸۱۶	عدم بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی مناطق کوهستانی	چالش‌های اشتغال و درآمد
۰/۹۴۹	عدم وجود امکانات رفاهی برای جمعیت ساکن در مناطق کوهستانی	
۰/۹۰۷	نسبت اشتغال پایین در هر زیربخش	چالش‌های اشتغال و درآمد
۰/۸۵۰	نسبت پایین پس‌انداز به سرمایه‌گذاری	
۰/۸۷۲	نسبت پایین جمعیت شاغل بالای ده سال	
۰/۸۲۶	نسبت پایین طرح‌های ظرفیت‌سازی	

ادامه در صفحه بعد...

ادامه جدول ۸

نام عامل	متغیرها	بار عاملی
چالش‌های محیط نهادی	نسبت پایین مشارکت و تعاون داوطلبانه	۰/۷۹۴
	نسبت پایین قابلیت مشارکت عمومی	۰/۷۹۱
	نسبت پایین آمادگی مقابله با بلایای طبیعی	۰/۸۰۰
	نسبت پایین آگاهی و اطلاعات عمومی	۰/۷۹۷
	نسبت پایین عضویت در انجمن‌ها و نهادهای مدنی	۰/۷۹۹
چالش‌های بهداشت و رفتار مطمئن با سموم و مواد شیمیایی	عدم برخورداری از تسهیلات و مراقبت‌های بهداشتی مناسب	۰/۵۷۰
	عدم برخورداری مناسب از مایه‌کوبی افراد در برابر بیماری‌های واگیر در دوران کودکی	۰/۸۵۹
	افزایش میزان آفت‌کش‌های مورد استفاده در کشاورزی	۰/۷۸۴
	استفاده زیاد از کود شیمیایی در هر هکتار زمین کشاورزی	۰/۶۲۱
چالش‌های اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی	بالا بودن میزان آسیب‌های انسانی و اقتصادی ناشی از فجایع طبیعی	۰/۹۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش و تحلیل آماری نویسنده مقاله حاضر

نمودار ۱- مدل تجربی تحقیق: چالش‌های توسعه پایدار روستایی دهستان ساروق

یافته‌های تحلیل عاملی نشان می‌دهد که از دیدگاه روستاییان دهستان ساروق، عوامل چالش‌های پایداری مناطق جنگلی، آب و خاک ۲۵/۵۷۷ درصد، چالش‌های طرح‌های عمرانی دولتی ۱۴/۲۲۸ درصد، چالش‌های استفاده پایداری از ذخایر محیط ۱۳/۱۷۳ درصد، چالش‌های اشتغال و درآمد ۱۰/۵۱۲ درصد، چالش‌های محیط نهادی ۱۰/۱۵۲ درصد، چالش‌های بهداشت و رفتار مطمئن با سموم و مواد شیمیایی ۷/۷۲۰ درصد، و نیز چالش‌های اشکال پایداری سکونتگاه‌های انسانی ۳/۳۲۰ درصد و در مجموع، ۸۴/۶۸۱ درصد از کل واریانس چالش‌های توسعه پایداری روستایی را تبیین می‌کنند، که نشان‌دهنده درصد بالای تبیین واریانس است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج تحلیل عاملی نظرات روستاییان دهستان ساروق شهرستان اراک نشان می‌دهد که از کل ۶۱ متغیر وارد شده در این تحلیل، تنها ۳۲ متغیر در قالب هفت عامل اصلی ۸۴/۶۸۱ درصد از کل واریانس چالش‌های توسعه پایداری روستایی این دهستان را تبیین می‌کنند؛ و بدین ترتیب، مدل نظری تحقیق که از مطالعات پژوهشگران داخلی و جوامع بین‌المللی در زمینه موضوع تحقیق به دست آمده، با شرایط بومی و اولویت‌های توسعه پایداری در این دهستان تطابق یافته است. با توجه به نتایج یافته‌های یادشده، می‌توان از خلاصه‌ای از نتایج و پیشنهادهای پژوهش حاضر را به شرح زیر ارائه کرد:

۱- نتایج تحقیق نشان می‌دهد که چالش‌های مربوط به پایداری جنگل، آب و خاک با متغیرهای بهره‌برداری بی‌رویه از جنگل، کاهش شدید وسعت جنگل‌ها، افزایش میزان بهره‌برداری از زمین، افزایش میزان فرسایش خاک، افزایش آسیب‌پذیری نسبت به بلایای طبیعی، کاهش سالانه سطح آب‌های زیرزمینی، نسبت بالای اتلاف آب در آبیاری، وجود تمرکز بالا در مدیریت منابع طبیعی، و نسبت پایین زمین‌های تحت آبیاری ماشینی به‌تنهایی تبیین‌کننده ۱۴/۲۲۸ درصد از کل واریانس است، که نشان‌دهنده حساسیت مردم بومی این منطقه و نگرانی آنها در مورد تخریب شدید منابع طبیعی پایه و تجدیدنپذیر است. از این‌رو، به نظر می‌رسد که با توجه به

کمبود منابع درآمدی و افزایش شدید نرخ جمعیت و نیز وابستگی بیشتر خانوارها به کشاورزی و منابع طبیعی از جمله جنگل‌های بکر منطقه و آب‌های سطحی و زیرزمینی، ارائه فناوری‌هایی مبتنی بر توسعه پایدار کشاورزی از مهم‌ترین اقدامات در زمینه کاهش چالش‌های توسعه پایدار روستایی در این دهستان باشد، اقدامی که از بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی دهستان برای افزایش تولید و درآمد روستاییان خواهد کاست. بنابراین، با توجه به نیازهای بومی مردم منطقه در فرآیند توسعه فناوری‌های مبتنی بر توسعه یکپارچه کشاورزی، با ایجاد پیوند تنگاتنگ میان سه حلقه ترویج، تحقیق و آموزش، می‌توان شدت این چالش در دهستان ساروق را کاهش داد. از این‌رو، توصیه می‌شود که مسئولان وزارت جهاد کشاورزی به بررسی نیازهای فناوری مناسب در این زمینه بپردازند. همچنین، با لحاظ داشتن نظر خود بومیان دهستان ساروق و نیز با حفظ و ایجاد صنایع روستایی کوچک همانند کارگاه‌های تولید فرش دستبافت در شرایط مطلوب، می‌توان از فشار مربوط به بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی این دهستان کاست.

۲- چالش‌های مربوط به طرح‌های عمرانی دولتی دومین دغدغه مردم بومی این دهستان در فرآیند توسعه پایدار روستایی است که نشان از خلأ نقش مؤثر دولت در ایجاد پایداری در این منطقه دارد. همان‌گونه که در انگاره نوین توسعه روستایی مطرح است، با وجود سازنده بودن و اگذاری اختیارات به نهادها و سازمان‌های محلی در روند توسعه پایدار، نمی‌توان نقش حمایتی و توانمندساز دولت در فرآیند توسعه پایدار روستایی را انکار کرد. متأسفانه بررسی بومی بیشتر فرآیندهای توسعه پایدار نشان‌دهنده عدم ایفای نقش درست و مؤثر از سوی دستگاه‌های دولتی در این مورد است. از این‌رو، به نظر می‌رسد که با تأکید ویژه دولت بر حفاظت از جنگل‌ها، نظارت بر برداشت از منابع آب، ایجاد شبکه بازیافت زباله‌ها، و جلوگیری از تغییرات کاربری اراضی، می‌توان در کاهش این خلأ مؤثر واقع شد.

۳- سومین چالش مورد تأکید از دیدگاه روستاییان این منطقه به استفاده پایدار از ذخایر محیطی مربوط می‌شود، که ۱۳/۱۷۳ درصد از کل واریانس را تبیین کرده

است. در این چالش نیز مانند چالش دسته اول، بر جلوگیری از استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی تجدیدناپذیر و همچنین، عدم درک مفهوم پایداری و گاهی اجبار ناشی از شرایط معیشتی در برداشت بی‌رویه از منابع طبیعی تأکید شده است که نشان می‌دهد دغدغه تأمین معاش روزانه (به‌ویژه در مناطق سردتر و کوهستانی و مناطق گرم‌تر و بیابانی این دهستان) روستاییان را وادار به استفاده حداکثری از منابع طبیعی محیط می‌کند و دغدغه حفظ پایدار منابع را به حداقل می‌رساند. گذشته از کوتاهی محققان، کارشناسان و نیروهای دولتی در آشناسازی روستاییان با مفهوم برداشت پایدار از منابع طبیعی، به‌گفته افراد بومی، اغلب آنها راهی جز استفاده ناپایدار از این منابع برای گذران زندگی خود ندارند. از این‌رو، چنانچه دولت طرفدار مقوله توسعه پایدار روستایی است، باید در کنار آموزش این مفهوم به روستاییان، به ایجاد اشتغال مکمل کشاورزی و نیز گسترش فنون توسعه یکپارچه کشاورزی بپردازد.

۴- دیگر چالش‌ها به اشتغال، محیط نهادی، بهداشت و رفتار مطمئن با سموم، و سکونتگاه‌های انسانی مربوط می‌شوند که به‌ترتیب، ۱۰/۵۱۲، ۱۰/۱۵۲، ۷/۷۲۰، و ۳/۳۲۰ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کنند. این چالش‌ها، به‌ترتیب، نشان از دغدغه مردم بومی در زمینه‌های نبود اشتغال پایدار، عدم فعالیت‌های مؤثر نهادها و انجمن‌های محلی، نبود بهداشت و مصرف بی‌رویه سموم، و عدم وجود مسکن مقاوم و مناسب در منطقه دارد، که در اغلب پژوهش‌های سایر محققان مانند رحیمی (۱۳۷۸)، نصیری (۱۳۷۹) و الیوت (۱۳۷۸) نیز بر آن تأکید شده است. به نظر می‌رسد که باید تخصیص بودجه ویژه برای ایجاد اشتغال، نهادهای خوداتکای محلی، بهداشت و نیز آموزش در زمینه مصرف سموم و ساخت مسکن روستایی مقاوم سرلوحه برنامه‌های پنج‌ساله و چشم‌انداز بیست‌ساله توسعه کشور و نیز توزیع استانی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای بودجه عمران و توسعه روستایی قرار گیرد. بدون ایجاد اشتغال پایدار، بهداشت کافی، آموزش در زمینه‌های شیوه مصرف کودها و سموم کشاورزی و ساخت مسکن مقاوم، و نیز خوداتکاسازی مردم بومی به‌کمک نهادهای فعال محلی، نمی‌توان از روستاییان مشارکت و همکاری در فرآیند توسعه پایدار

روستایی را انتظار داشت. با توجه به رهیافت توسعه یکپارچه روستایی، باید به‌ویژه دقت کرد که طبق تأکید الیوت (۱۳۷۸) و شفرد (۱۳۷۹)، توزیع بودجه مورد نظر نیز در همه اقشار جوامع روستایی صورت گیرد تا از رهگذر تخصیص اعتبارات، بتوان به اهداف توسعه پایدار روستایی دست یافت.

یادداشت‌ها

- ۱- این گزارش به نام برانت‌لند (Gro Harlem Brundtland): Brundtland Report، نخست‌وزیر پیشین نروژ و رئیس کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، ثبت شده است.
2. World Commission on Environment and Development (WCED)
3. United Nations Environmental Program (UNEP)
4. Den Bosch Declaration and Agenda for Action on Sustainable Agriculture and Rural Development
5. Sustainable Agriculture and Rural Development (SARD)
6. Kaiser-Meyer-Olkin

منابع

- الیوت، جنیفر (۱۳۸۷)، *مقدمه‌ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه حسین رحیمی و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری. تهران: مؤسسه توسعه روستایی ایران.
- برنامه عمران سازمان ملل متحد (۱۳۷۷)، *دستور کار ۲۱*. ترجمه حمید طراوتی و امیر ایافت، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- رحیمی، حسین (۱۳۷۸)، *توسعه پایدار با تأکید بر توان‌های محیطی، مطالعه موردی کاشمر*. رساله دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- رادکلیفت، مایکل (۱۳۷۳)، *توسعه پایدار*. ترجمه حسین نیر. تهران: مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۴)، *گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۴*. ترجمه قدرت‌الله معمارزاده. تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۸۱)، *گزارش اجلاس جهانی توسعه پایدار ژوهانسبورگ*. تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۷۸)، *برنامه عزم ملی برای حفاظت از محیط زیست*. تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- شفرد، آ. (۱۳۷۹)، *توسعه پایدار روستایی*. ترجمه محمود حسینی. تهران: دانشگاه تهران.

کهرم، اسماعیل (۱۳۷۵)، *چهارچوب استراتژی ملی محیط زیست و توسعه پایدار در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.

گریفین، کیت و جیمز، جفری (۱۳۶۸)، *انتقال به توسعه عادلانه، سیاست‌های اقتصادی برای تغییر ساختاری در کشورهای جهان سوم*. ترجمه محمدرضا رفعتی. تهران: وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

نصیری، حسین (۱۳۷۹)، *توسعه پایدار، چشم‌انداز جهان سوم*. تهران: فرهنگ و اندیشه.

هانت، دایانا (۱۳۷۶)، *نظریه‌های اقتصاد توسعه*. ترجمه غلامرضا آزاد ارمکی. تهران: نشر نی.

Adams, W. M. (1990), *Green Development: Environment and Sustainability in the Third World*. London: Rutledge.

APO (2005), "APO study meeting on enhancing food certification systems for better marketing". 7-12 February 2005, Islamabad, Pakistan. Available on: http://www.apo-tokyo.org/projreps_acd/12_04-AG-GE-SEM-15.pdf

Brouwer, C. (2004), *Sustainable Development: Exploring the Contradictions*. New York: Methuen.

Dixon, Chris (1991), *Rural Development in Third World*. London: Routledge.

Pretty, Jules N. (1995), *Regenerating Agriculture, Policies and Practice for Sustainability and Self-reliance*. London: Earth Scan Publication.

Tolba, M. K. (1984), *The Premises for Building a Sustainable Society-Address to the World Commission on Environment and Development, October*. Nairobi: United Nations Environment Program (UNEP).

UNDP (1994), *Sustainable Human Development and Agriculture*. New York, USA.

WCED (1987), *Our Common Future*. New York: Oxford university press.

World Bank (2005), *World Development Report*. New York: Oxford university press.